

A lelkész mint professzionális segítő

Speciális etikai kihívások

A gyülekezeti lelkész mint segítő egészen különleges helyzetben van jelen azok között, akiket segít. Lakóhelye a templom mellett van, a parókia legtöbbször nyitott a gyülekezeti tagok számára, családja részt vesz a közösségi életben. A gyülekezeti tagok a legközvetlenebb módon részei az életének, és ő is az övéknek. Gyakran egész családokkal vagy szövevényes kapcsolatrendszerek több tagjával is találkozik együtt vagy külön-külön. Egyszerre vezetője és „alkalmazottja” a közösségnek. A gyülekezet tagjainak reménye és elvárása, hogy lelkészük lelkigondozójuk és lelkivezetőjük is lesz, de közben feladatuk, hogy a gyülekezeti életben aktívan részt vegyenek, a lelkésznek „munkatársai” is legyenek.

A professzionális segítség – leginkább a pszichoterápiára, szociális munkára vagy más segítőfoglalkozásokra kidolgozott – etikáját ilyen módon minden lelképásztor több ponton folyamatosan megszegi. A kereteket igen nehéz ilyen körülmények között megtartani. Szinte lehetetlen kizárólag segítőkapcsolatban lenni a gyülekezet tagjaival, hiszen mind a lelkésznek, mind a gyülekezeti tagoknak több szerepük van egyszerre.

Felmerül a kérdés, hogy milyen sajátos hangsúlyokat kap a gyülekezeti lelkészi szolgálatban végzett professzionális segítség az egyházi és a közösségi kontextus miatt.

Az alábbiakban idézett standardizált interjúkban olyan lelkészekkel beszélgettem, akik gyülekezeti szolgálatot végeznek, és egyben tanulmányaikból kifolyólag tudatosan alakítják segítői szemléletüket is.

A SEGÍTÉS ETIKÁJA

1. Professzionális lelkigondozás a gyülekezetben

A gyülekezeti lelkész által folytatott segítőbeszélgetést leggyakrabban lelkigondozásnak nevezik, az interjúkban megszólaló lelkészek is így tettek. A lelkigondozás kifejezetten az egyházi kontextushoz kötődő segítség, történhet kórházban, börtönben, egyházi iskolában és gyülekezetben is.¹ A segítő lelkész a válságba jutott embernek segít érzelmi felismerésében, megnevezésében, és melléáll abban, hogy saját erőforrásaira támaszkodva megtalálja megoldását az adott élethelyzetben.² Nauer összefoglalása még tovább vezeti a lelkigondozás fejlődését, és arra a teológiai-szociológiai dimenzióra is felhívja a figyelmet, amelyben szerepet kap a kliens reintegrációja a szűkebb és tágabb közösségekbe. Ennek egyik példája lehet, ha a gyülekezeti lelkész segít kliensének „otthonra találni egy kollektív értelmi és cselekvési rendszerben”,³ például egy gyülekezetben.

Bármelyik irányzatról legyen is szó, a lelkigondozás eszköztárába beletartozik a Szentírás, az imádság, a vallásos szimbólumok és szóhasználat alkalmazása. A lelkész egyszerre figyel gondozottjára és Istenre is, de a segítség alapvetően a kliens életkérdésére vonatkozik, és nem az Istennel való kapcsolatára. A lelkigondozás eljuthat odáig, hogy a kliens a hit szemszögéből is reflektál problémájára, és a megoldás keresése folyamán Isten közelségét is újra megtapasztalja, de ez nem feltétlenül történik meg.

1 Elsősorban a lelkészi tevékenységhez kötődik a lelkigondozás, de fontos megemlíteni, hogy más, teológiai végzettségű egyházi szakemberek is végzik, például a református egyházban diakónusok, hitoktatók. ■ 2 Tomcsányi T. – Vikár Gy. – Csáky-Pallavicini R.: A lelkigondozói, a mentálhigiénés és a pszichoterápiás segítőkapcsolat. In Tomcsányi T.: *Amikor gyöngye, akkor erős – Tanulmányok a valláslélektan, a pasztorálpszichológia és a lelkigondozás köréből*. Budapest, 2002, Animula, 154–171.

■ 3 Nauer, D.: A multiperspektívus lelkigondozás definíciója, tartalmi leírása és célkitűzése. *Embertárs*, 2004/2., 138.

A lelkipásztorság fogalmi tisztázása abban segít, hogy rámutasson a lelkipásztorság egyik jellegzetességére: „A *lelkipásztorság* támogató jelenlét, vagy olyan segítség, amely kivezet egy válságból egy remélt cél irányában. Ennek során nem mindig válik nyilvánvalóvá a lelkipásztorság Istenrel fenntartott kapcsolata, hitbéli elkötelezettsége. A *lelkipásztorságban* a kapcsolat kezdettől fogva a hiten alapul, továbbvezet Isten útján Isten felé, s az a sajátos célja, hogy közvetlenül segítse az egyént Istenhez fűződő személyes kapcsolatában, hitének növekedésében.”⁴

A lelkipásztorság a római katolikus egyház gyakorlatába tartozik. Jóllehet ma egyre nagyobb érdeklődést mutatnak iránta ökumenikusan nyitott protestáns körökben is, a Magyarországi Református Egyházban gyakorlatilag ismeretlen, nem alkalmazzák. A lelkipásztorság természetesen folytatnak egyéni beszélgetéseket hitkérdésekről, de ezekben a tanító jelleg dominál.

Itt meg kell jegyezni, hogy a lelkipásztorság sokféle felfogása között nagy eltérések mutatkoznak ezen a téren. Azt tapasztaltam, hogy vannak, akik „alacsonyan”, mások „magasan” értelmezik e fogalmat. Az „alacsony” értelmezésben közelítik a lelkipásztorságot a szoros érzelmi kapcsolatban lévők közötti bizalmas beszélgetésekhez. Az egyetemes papság elve alapján minden hívő embernek van lelkipásztorsági kompetenciája, csak különböző mértékben használják. Ez az értelmezés nem tesz komoly különbséget a spontán és a professzionális lelkipásztorság között. A beszélgetést is a hétköznapi bizalmas beszélgetésekből eredeztetik. A képzés nem kap nagy hangsúlyt, a keretek egészen diffúzak.⁵ A „magas” értelmezés a pásztorális konzultációban jelenik meg, amely „terápiásan orientált, módszeresen vezetett lelkipásztorsági beszélgetés”.⁶ Itt a magas szintű képzésre nagy hangsúlyt helyeznek, és sok mindent átvesznek a pszichoterápiák eszköztárából. A karizma csak a szakmaiságon túl jelenik meg. Ennek közege a kórház, a kórházi lelkipásztorság, míg az „alacsony” értelmezés inkább a gyülekezeti kontextusra utal.

A lelkipásztorság lelkipásztorság a képzésben megszerzett ismereteket olyan módon kell feldolgozni, hogy a speciális gyülekezeti kontextusban alkalmazhatók legyenek. Például a lelkipásztorság – egy önálló praxist folytató segítőtől eltérően – több szerepe van a gyülekezetben, és mind-egyikben lelkipásztorsági vagy mentálhigiénés szemlélettel igyekszik részt venni. A segítőkapcsolat mégis elhatárolódik ezeken belül, és tudatosítani kell a többi szerephez való viszonyát. A kompetenciahatárok tartása és a keretek meghatározása is fontos kérdés a lelkipásztorság számára.

2. A segítség etikájának szempontjai

Az erkölcs életünk minden területét átszövi. Az általános erkölcsi elvek mellett az élet egyes területeire konkrét szempontok is érvényesek. Ilyen a különböző szakmákat érintő erkölcsiség, jelen esetben a segítőfoglalkozások, a segítőkapcsolat etikája.

Egy szakterület megismerése, a vele kapcsolatos tanulmányok, illetve a képzés megszerzése egyben a szakmagyakorlás etikai vonatkozásainak megismerésével, és nagyrészt az irántuk való elköteleződéssel is jár. A lelkipásztorság például általános ismereteket szereznek a lelkipásztorságról tanulmányi idejük alatt, amelynek során meg lehet érezni a segítség egyes etikai vonatkozásainak jelentőségét. Véleményem szerint a kiegészítő tanulmányokkal, a szakmai kompetencia növekedésével válhatnak tudatosabbá, átdolgozottá a segítőkapcsolat elemei, és így szilárdabbá az erkölcsi meggyőződés. Például sokan tisztában vannak a titoktartás szükségszerűségével, és akár saját tapasztalataikból is tudják, hogy megrendíti a kapcsolatot, ha kiadnak bizalmas információkat. Azonban más, ha a segítő ezt a segítség gátjának, a kliens autonómiája megsértésének tekintik, és ezzel saját munkáját is akadályozza. Felmerülhet még a kérdés, hogy miért van szükség a segítőnek egy eset részleteinek továbbadására, milyen előnye származik ebből, hogyan él a szupervízió lehetőségével, hogyan kezeli az eset kapcsán felmerülő érintettségét, stb.

4 Debreceni K. I. – Nemes Ö. SJ – Szarka M.: Lelkipásztorság – lelkipásztorság, szempontok a fogalmak tisztázásához. *Embertárs*, 2004/2., 152–155. ■ 5 Steck, W.: A lelkipásztorság a hétköznapi világból ered. *Embertárs*, 2004/2., 106–110. ■ 6 Stollberg, D.: Pastoral Counseling – A pásztorális konzultáció meghatározása. *Embertárs*, 2004/2., 148–151.

A tudatosság mellett a szakmaiság másik következménye, hogy az etikai kérdések tárgyalása összhangban legyen a szakmai alapelvekkel. Véleményem szerint a mai társadalmi kontextusnak és a segítség személyközpontú megközelítésének jobban megfelel a nyitott, dialógust folytató, „kapcsolati etika”, mint az etika engedelmisségre épülő, normatív tárgyalása.⁷ Ez nem jelenti azt, hogy az erkölcs egészen diffúz lenne, és ne lehetne konkrétumokat meghatározni az emberibb viselkedésre nézve. Sokkal inkább a „szombat [törvénye] lett az emberért, és nem az ember a szombatért” (Mk 2,27) jézusi szentenciájának szelleméről van szó.

A fenti elméletből következő etikai elveket Hézser Gábor így foglalja össze:

- A segítő gondoljon arra, hogy nem látja a segített életének teljes összefüggését!
- A segítő bánjon óvatosan az értékítéletekkel!
- A segítő gondoljon arra, hogy ő sem kívülálló, hanem része a kontextusnak!
- A segítő támogassa kliensét, hogy az új szemből is lássa életét!⁸

A segítő-kliens kapcsolat etikai alapelveinek tisztázásakor fontos szempont még, hogy alapvetően aszimmetrikus kapcsolatról van szó. A segítő hatalmi pozícióban van, hiszen „eldöntheti, hogy milyen módon és milyen intenzíven segít, és támogatása megszakításával fenyegetheti azt, aki a segítség feltételein és módján módosítani szeretne. [...] A segítségre szoruló pedig kiszolgáltatott...”⁹ Ha ez a hatalmi játszma kerül előtérbe, a segítőkapcsolat a segítő igényeit fogja kiszolgálni, és nem a kliensét, ami szakmai és etikai szempontból egyaránt kifogásolható. Ha a segítőkapcsolat szakmailag és erkölcsileg érett vagy éretlen voltát szemléljük, a hatalmi szereppel való azonosulás az utóbbi helyzetre jellemző, amikor is a segítő akár a fegyelmezés és büntetés kategóriáiban is gondolkodik.¹⁰ A kérdés feloldása nem abban

az irányban keresendő, amely a segítőkapcsolat partneri jellegét és a felek azonos szintjét hangsúlyozza. A partneri jelleg annyiban állja meg a helyét, amennyiben arra vonatkozik: a segítő is tudatában van annak, hogy humanitásában ő sem rendelkezik abszolút megoldásokkal, más esetekben ő maga is segítségre szoruló ember. Ez a partnerség nem zárja ki, hogy fennálljon az aszimmetria a segítő kapcsolatban: „Az azonos szint nézetem szerint mindenhol kétséges, ahol egy tekintély – természetesen a lelki érettség értelmében véve – valaki számára az azonosulás célpontjává válik”,¹¹ írja Bang. Kitér arra is, hogy a tekintélyszemélyek érett vagy éretlen volta az érintettek életében befolyásolja, hogy miként fognak élni az aszimmetriával a segítőkapcsolaton belül.

A segítőkapcsolat legfontosabb etikai alapelveit a modern bioetika a következő pontokban határozza meg: a személy (kliens) autonómiája tiszteletének elve; a „Ne árts!” elve; a jótékonyosság elve; az igazságosság elve.¹² Ez a négy alapelv minden segítőszakmában külön megfontolást érdemel, tekintve a sajátos célokat, célcsoportot, a segítőbeszélgetés módszereit és az intézményi, munkahelyi kontextust, amelyben az történik.

Külön kiemelném az önképzés fontosságát: „minden lelkigondozó [...] »eszköz« saját munkájának. A lelkigondozók beszélgetőpartnerként és kísérőként rendelkezésre bocsátják magukat. Ők *magukat* hozzák, nem csak egy részt önmagukból. Hagyják, hogy igénybe vegyék *őket*. Egész személyiségükkel hatnak és visszahatnak, nem csupán szerephordozókként, jóllehet azok is.”¹³ Az interjúkban megkérdezett hét lelkész egyöntetűen fontosnak és saját gyakorlatában jelentős változásokat előidézőnek tekintette a segítőképzést, amelyen részt vett. Például abban, hogy a képzés segített tisztázni a lelkészkeppel kapcsolatos nehézségeit, eszközt adott arra, hogy segítsen a kliensnek meg-

7 Hézser G.: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat – Pásztorálpszichológiai tanulmányok*. Budapest, 1996, Kálvin Kiadó, 20. ■ 8 Uo. 20–21. ■ 9 Kovács J.: A segítőkapcsolat etikai vonatkozásai. *Embertárs*, 2007/1., 55. ■ 10 Exterdéné Zsurka I.: *Segítő kapcsolat*. Budapest, 1997, Inter Techo-H Kft., 122. ■ 11 Bang, R.: *A segítő kapcsolat mint a személyes segítség alapja*. Budapest, 1980, Tankönyvkiadó, 163–169. ■ 12 Kovács J.: A segítő kapcsolat... i. m. 55–60. ■ 13 Schlaudraff, U.: Kórházi lelkigondozás és etika. In Klessmann, M.: *A klinikai lelkigondozás kézikönyve*. Debrecen, 2002, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 202.

fogalmazni valódi kérdéseit; tudatosabbá tette a lelkigondozásban, mélyítette az önismeretben; ismereteket kapott; mélyültek az igehirdései és gyakorlatiasabb lett.

Tringer László szerint a segítő önismeretének etikai jelentőségét emeli az is, hogy a kliens bizonyos mértékig modellnek tekinti őt. A segítőkapcsolat intenzív és speciális tanulási folyamat is, amelyben az a cél, hogy a kliens önmagát és a világot eltérő módon szemlélje. Ebben a folyamatban az utánzás is szerepet kap. Tringer rámutat, hogy „a segítőhivatások képviselője nem kerülheti el azt a feladatot, hogy önmagának választ adjon olyan kérdésekre, mint például mi értelme az életemnek, miért kell erkölcsösnek lennem, stb.”¹⁴ Schlaudraff ezt írja: „A lelkigondozók akkor jó tanácsadók, ha etikai kompetenciájukat nem erőszakolják rá másokra, azonban rossz lelkigondozók lennének, ha elhanyagolnák hivatásos egzisztenciájuknak ezt a részét.”¹⁵ Az önképzés, önismeret fejlesztése ugyanakkor a kiegészítő megelőzését is szolgálja.

LELKIPÁSZTORI LELKIGONDOZÓI ETIKA A SZAKIRODALOM ÉS LELKÉSZEK BESZÁMOLÓI TÜKRÉBEN

Az interjúkban felvetett kérdéseket és témaköröket az alapján akartam összeállítani, hogy általában milyen témákat tartanak fontosnak a segítői etikában, a foglalkozásetikában vagy speciálisan a lelkészi etikában.

A segítőfoglalkozásokban megjelenő etikai dilemmákról átfogóbb képet ad Kovács József *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában* című könyvének *A pszichoterápia etikai kérdései* című fejezetének általános, illetve az egyéni terápiára vonatkozó része.¹⁶ Az interjúk kérdéssorának összeállításában ezekből válogattam, aszerint súlypontozva, hogy mi fér bele az interjúk időkeretébe, mi értelmezhető a lelkipásztori gyakorlatban, és mi az, ami egy interjúban feldolgozható.

A klienssel folytatott szexuális kapcsolatot ugyan az interjúkban nem érintem, de meg kell jegyeznem, hogy az általam ismert, a lelkészi szolgálatra a nemzetközi gyakorlatban kialakított etikai kódexben kiemelt helye van ennek a kérdéskörnek. Valószínűleg azért, mert komolyan visszavetette a keresztyén egyházak hitellességét az egyházi szolgálattevők által elkövetett és nyilvánosságra került számos szexuális visszaélés, gyerekek és felnőttek ellen is.

A kérdéssort ki is egészítettem, így az interjúkban a következő témákra tértem ki: a keretek megtartásának jelentősége; a kettős kapcsolatok etikai kérdései; a gyülekezeti közösség és az egyéni lelkigondozás kapcsolata; a titoktartás kérdése; a lelkigondozó értéksemlegességének kérdése; a lelkész és a kliens aszimmetrikus kapcsolatának kérdése; a teológiai és a szubjektív igazság megjelenése a lelkigondozásban; a társadalmi vagy egyházi igazságtalanság kérdése; az anyagi térítés.

Lehetne még elemezni más kérdéseket is, például a lelkész mint lelkigondozó idejének beosztása és megosztása a lelkigondozás és más gyülekezeti tennivalók között (erőforrásokkal való gazdálkodás; vö. kórházi lelkigondozás¹⁷), önképzés, továbbképzés, szupervízió szükségessége,¹⁸ kit vállaljak el, kinek jár „elsőbbség”, ki felé kezdeményezzek,¹⁹ stb. Ezekre az interjúk és a tanulmány terjedelme miatt nem volt lehetőség, de volt, amit a megkérdezett lelkészek maguk hoztak fel a beszélgetések során.

Az interjúalanyok kiválasztásakor szem előtt tartottam, hogy olyan lelkészeket keressek meg, akik elvégeztek valamilyen segítőképzést. Igyekeztem olyan interjúalanyokat választani, akik között van faluban szolgáló és városi lelkész is, férfi és nő is, fiatalabb és érettebb korú is, kezdő és tapasztalt is. A megkérdezettek csoportja így több szempontból is heterogén. Mindenképpen homogén a csoport abban a tekintetben, hogy mindannyian elkötelezettek a lelkigondozói szolgálat iránt, gyakorolják, és képzik magukat e téren.

14 Tringer L.: *A gyógyító beszélgetés*. Budapest, 1998, HIETE, 31–33. ■ 15 Schlaudraff, U.: *Kórházi lelkigondozás és etika*, i. m. 198. ■ 16 Kovács J.: *A pszichoterápia etikai kérdései*. In Kovács J.: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Budapest, 2007, Medicina, 583–633. ■ 17 Schlaudraff, U.: *Kórházi lelkigondozás és etika*, i. m. 203. ■ 18 Uo. 202. ■ 19 Uo. 204.

1. A keretek megtartásának jelentősége

A keretek az egészséges segítőkapszolat fontos részét képezik,²⁰ amit a legtöbb segítő képzésén és saját tapasztalatából is hamar megtanul. A keretek megtartásának jelentőségét az adja, hogy támaszt jelentenek arra nézve, hogy a segítőkapszolat az legyen és az maradjon, ami. A lelkigondozó önmagát fegyelmezi, hogy megadja a legteljesebb figyelmet lelkigondozottjának, de ne tegye függővé vagy kiszolgáltatottá a segítestől, hanem az autonómia útján segítse. A kliens pedig, ha elfogadja a kereteket, ezzel azt a szándékát is kifejezi, hogy tevékeny részese lesz a lelkigondozásnak, akar „mágn dolgozni”, és úgy akar, ahogy lelkigondozója ezt felkínálja neki. A gyülekezeti lelkész esetében a lelkigondozás helyszínének kialakítása és a beszélgetés időkereteinek megtartása is külön odafigyelést igényel, ezek diffúz volta az egyik legnagyobb kihívás a lelkészek számára, amiről az egyik lelkész így vall: „Falun szerintem nem működik a keretek tartása, mert vagy én mentem családot látogatni, és az hogy jön ehhez a kerethez, vagy az emberek úgy beestek. Vagy tíz percre jött be, vagy fél órára. Nem sikerült kézben tartani. Közben azt gondolom a keretekről, hogy iszonyú fontosak.”

Máshol megoldatlan a hely kérdése, egyelőre a parókia nappalijában találkoznak, vagy a gyülekezeti teremben, de egyik sem ideális megoldás a lelkész szerint. Az egyik gyülekezetben sokáig hittanteremben, majd tíz év után külön lelkigondozói szobában tartotta a beszélgetéseket a lelkész. Nehézséget okozott meggyőzni a gyülekezet vezetőségét, hogy szükség van külön helyiségre. Máshol a lelkészi iroda egyik sarkát alakították át lelkigondozásra alkalmas helyé. Más helyzetben van az, aki gyülekezeti szolgálata mellett egy intézményben, iskolában vagy kórházban is dolgozik. Az iskolai hitoktatónak van külön szobája az iskolában, ahol lelkigondozói beszélgetéseket is tud tartani, ugyanígy a kórházi lelkigondozó lelkésznek is rendelkezésre áll egy helyiség.

A megkérdezettek fontosnak tartották a külön lelkigondozói helyiséget, két esetben az intézmények révén ez adott volt, mások hajlottak a kialakítására, egy lelkész meg is valósította a külön helyiséget, egy másik helyen pedig az irodával egy légtérben, de elkülönítve zajlanak a beszélgetések.

A parókia hagyományosan nyitott a gyülekezeti tagok előtt, sok esetben természetes, hogy itt zajlanak a beszélgetések. Ez esetleg a lelkész családjára róhat nehéz terhet, illetve gondot okozhat a segítőkapszolat és a baráti kapcsolat határainak megtartásában. Családlátogatáskor a lelkigondozott lakásán indulhat el egy beszélgetés. Emellett az a realitás, hogy úton-útfélen lehet találkozni gyülekezeti tagokkal, és egy-egy beszélgetés átfordulhat lelkigondozásba. Falu és város között is lehet különbség ebben a tekintetben. Tapasztalatom szerint a városi ember számára természetesebb és életmódjából adódóan megfelelőbb a külön helyiség és a kötött időpont, míg falun a látogatás és a nyitott parókia a kapcsolattartás egyik kulcseleme.

A lelkigondozói beszélgetés időkereteivel kapcsolatban kihívás a lelkészek számára, hogy a gyülekezetben, jól ismert helyen élnek, és gyakorlatilag állandóan elérhetők. Ez lehet elvárás is a gyülekezeti tagok részéről, és lehet a lelkész saját lelkészképének része – a soha nem lankadó, mindig készen álló segítő. A megkérdezettek nagyon különbözőképpen élik meg ezt a helyzetet. „Bennem egymás mellett fut a huszonnégy órás segítő és a kereteket tartó” – mondta az egyik lelkész. Volt, akinek ez nem okozott gondot, más a saját hibáján tanulta meg, hogy nem engedheti, hogy bármelyik napszakban zavarják. Az egyik lelkész hetente háromszor másfél óra időtartamban végez lelkigondozást; a családja miatt ma már nem vállal esti, éjszakai beszélgetéseket, legfeljebb ritkán, sürgős esetben. Más egy külön napot szentel a lelkigondozásnak, de szükség esetén más napon vagy akár késő este is fogadja az öt megkeresőt. Az egyik megkérdezettre a képzése volt olyan hatással, hogy ma már „nem akar mindig rendelkezésre állni”. Ez utóbbi egy vélemény

²⁰ Kovács J.: A pszichoterápia etikai kérdései, i. m. 611–612.

szerint a „lelkészi munkaalkoholizmus” jelensége. Nála krízishelyzetben bármikor jelentkezhetnek, egyébként szigorú az időkeretekkel. Ezt a családi élet is megköveteli. Szerinte a kliens együttműködését mutatja, ha időben jön, és tartja a kereteket.

Az időkeretek megtartása védi a lelkigondozót a kiégéstől, és segíti a lelkigondozottat, hogy felelősséget vállaljon saját gyógyulásáért. Úgy tűnik – bár ilyen kis létszámú minta alapján nehéz megmondani –, a diffúz lelkigondozói idő felé nagy a kísértés, húzás, vonzerő a gyülekezeti, de az iskolai és kórházi lelkigondozói munkában is, és szilárd szakmai elvek, illetve negatív tapasztalatok szükségesek ahhoz, hogy a kereteket megtartsák.

A keretek megtartásának etikai vonatkozása két dologban érhető tetten. Egyrészt, hogy milyen kapcsolatot ajánlunk fel: valahol elkezdődő és lezárható professzionális segítőkapsolatot, vagy nyitva hagyjuk a baráti vonalat is, és egy esetleges vágyott barátsággal kecsgetjük a lelkigondozottat. Másrészt dependenciára hajlamos kliensek esetében megerősítheti a lelkész a függőséget, ha nem ragaszkodik a keretekhez.

A gyülekezeti lelkigondozás esetében viszont úgy érzem, meg kell hagyni a segítőnek azt a szabadságát, hogy spontán beszélgetésekbe is belevigyen lelkigondozói elemeket,²¹ s hogy krízishelyzetben a szokásos munkaidőn túl is elérhető legyen, ha ezt tudja vállalni.

2. A kettős kapcsolatok etikai kérdései

A pszichoterápiában megjelenő kettős kapcsolatot a következőképpen lehet definiálni: „a kettős kapcsolat azt jelenti, hogy a terapeuta és a kliens között nemcsak terápiás, hanem azzal egyidejűleg valamilyen egyéb, nem terápiás jellegű kapcsolat is fennáll”.²² Ez lehet szexuális, üzleti, szakmai és társadalmi kapcsolat.

„A kettős kapcsolat inherens problémája, hogy a terapeuta nem terápiás jellegű érdekelt-sége miatt megszűnik a terapeuta távolságtartó objektivitása, elfogulatlansága. Intervencióit

ilyenkor már a saját érdekei is, s nem pusztán a kliens érdekei fogják meghatározni. [...] a kettős kapcsolat felismerése nem könnyű, a terápiára gyakorolt következményei pedig katasztrofálisak...”²³

A kettős kapcsolat veszélye a gyülekezeti lelkész lelkigondozói munkájában is fennáll. Szinte azt is mondhatnánk, hogy ebben az esetben minden kapcsolat kettős kapcsolat. „Mind valahogyan azért keres meg, mert már valahonnan ismer. A legritkább esetben fordul elő, hogy teljesen idegen ember telefonál vagy e-mailen kér segítséget” – hangzott el az egyik interjúban. Valóban, a lelkészhez az esetek nagy részében azok mennek lelkigondozásra, akik a gyülekezet tagjai vagy a gyülekezet vonzáskörében vannak.

Az egyik interjúban az is szóba került, hogy a lelkész kizártnak tartja, hogy ő beosztott lelkészének lelkigondozója legyen, megmaradnak a kollegiális kapcsolatnál, a probléma azonban inkább két másik síkon jelentkezik. Egyrészt a gyülekezetet vezető választott testület, a presbitérium tagjaival és más önkéntes munkatársakkal kapcsolatban, másrészt a gyülekezet tagjaival kialakuló baráti kapcsolatok esetében. Előfordul, hogy a kettő egybeesik: ha laza, informális kapcsolat van a presbiterrel, ott nehéz lelkigondozni, szerepeket lehet váltogatni – fejezte ki az egyik lelkész. A presbiterek lelkigondozását a megkérdezett lelkészek általában nem tartják kizártnak. A lelkész ilyenkor nem a presbitérium egyik elnökeként, hanem egy szerepváltással lelkigondozóként van jelen.

„A presbiter-lelkész lelkigondozói kapcsolatban a lelkész nem lelkész, hanem lelkigondozó, a presbiter nem presbiter, hanem lelkigondozott. Ez egy tanulási folyamat. [...] Egy kvázi behódoló szerepet vesz fel. Én ezt igyekszem feloldani, hogy ez egy partneri kapcsolattá tudjon válni, és ebben a tekintetben akkor mi léptünk ebből a szerepből. A presbiteri gyűlésen ő engem minden ódium nélkül számon kérhet, hogy elküldtem-e a missziói munkatervet.”

A barátokkal folytatott segítőkapsolatot viszont komoly kihívásként élik meg, vagy egyér-

21 Geest, H. van der: *Négyszemközt – Példák a sikeres lelkigondozásra*. Budapest, 2004, Semmelweis Egyetem TF – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, 16–20. ■ 22 Kovács J.: A pszichoterápia etikai kérdései, i. m. 614–615. ■ 23 Uo. 614–615.

telmüen elutasítják. Erről ilyesféleképpen vallanak: „Nagyon leszűkültek azok a kapcsolatok, amelyek a mindennapi életben a szolgáltatón kívül vagy ilyen határterületeken vannak. Itt is kialakult a gyülekezetnek egy olyan része, akik korábban egy munkatársi csapat voltak. [...] Viszsaélték a bizalmammal. [...] Racionálisan azt mondom, hogy szerintem a lelkész a barátait ne a gyülekezetben keresse. Én ezt nem tudom megvalósítani.”

„Nálam ez teljesen összemosódik. Azt gondolom, ez nem túl jó. Tehát a munkatársak felé megvan a barátság is és a lelkigondozás is. [...] Volt egy kemény dilemmám. Egy lányka volt itt az ifiben, aki nagyon sokat igényelt az időmből, erőmből. Nagyon baráti kapcsolatban voltunk. Másfél éve én azt mondtam neki, hogy bocsáss meg, de én ezt így tovább nem tudom vállalni. Nem tudok segíteni neked, fejezzük be. [...] Azt éltem meg, hogy talán picit, nem is picit visszaélt ezzel, hogy barátság, és mint lelkigondozó nem tudtam működni, nem tudtam őt segíteni.”

A kérdés az lehet, hogy etikus-e barátokat lelkigondozni, vagy baráti viszonyba kerülni a lelkigondozottakkal. Nehéz éles határokat vonni. Az egyik megkérdezett lelkész így fogalmazta meg álláspontját: „Amikor úgy éreztem, hogy nem tudok túllépni a véleményemen, nem tudom már megérteni, mert oly mértékben el vagyok kötelezve valamilyen más vélemény kapcsán, és nem tudok már neki segíteni, akkor elküldöm máshoz. Volt már ilyen eset. Egyszerűen azt mondtam, hogy nem tudom vállalni. Vagy a baráti kapcsolatunk, vagy a lelkigondozói kapcsolat.”

3. Gyülekezeti közösség és egyéni lelkigondozás

A kettős, baráti-lelkigondozói kapcsolatok dilemmájának egyik forrása a szoros és közvetlen közösségi élet, amely az egyik legnagyobb értéke az egyházaknak, és sokakra rendkívül jó hatással van a hitéletükben és a lelki egészségükben. Ugyanez a szoros közösségi élet más kihívások elé is állítja a lelkigondozó lelkészt. A gyülekezeti közösség és az egyéni lelkigondozás egyik

ütközőpontja lehet, amikor egy helyzettel kapcsolatban többen is felkeresik a lelkészt, vagy a lelkész kapcsolatot tart azokkal, akiket lelkigondozottja a segítőkapszolatban megemléített neki. Itt a titoktartás és a kliens anonimitása sérülhet. A megkérdezettek a titoktartás fontosságát kiemelték ezekben a helyzetekben. A teljes anonimitást, miszerint ne lehessen tudni, ki vette igénybe a segítségkapszolatot, nem látják megvalósíthatónak, de úgy tűnt, fontosnak sem. Más előnynek tekinti, ha egy családból többen is mennek hozzá beszélgetni. Nem ad át keresztbe információkat, de szorgalmazza, hogy együtt is üljenek le beszélni. A lelkész eszköztárában szerepel a családlátogatás, és ez a kezdeményezésre is lehetőséget ad, ami egy konkrét esetben javára vált a segítőkapszolatnak.

A lelkigondozói professzionalitás itt is a finom különbségtételben mutatkozik meg: „A képzés előtt azt gondoltam, hogy ha valamiről én tudtam, és többszereplős volt a történet, akkor nagyon azt éreztem, hogy az egyéb résztvevőkkel is kellene beszélgetni. Akkor belemenem ilyenekbe, mert annyira bántott, és úgy éreztem, ez a feladat, hogy összebékítem a családot vagy a barátokat. Utána nem volt olyan erős ez a késztetés bennem. El tudtam fogadni magamról is és a helyzetről is, hogy ez két külön embernek a története. Ha megjelenik a közvetítési igény, ha ez az ő igénye már, akkor lehet ebbe az irányba elmenni.”

Lényeges, hogy ne a lelkész igénye legyen, hogy egy többeket érintő kérdésben ne csak az őt megkereső féllal, hanem másokkal is beszéljen. A családokért vagy a közösségért érzett felelősség, az ebből fakadó kezdeményezés és a „békebírói” szerepre való belső késztetés között körültekintéssel kell különbséget tennie a lelkésznek.

A gyülekezeti közösség és az egyéni lelkigondozói munka másik ütközőpontja a kliens autonómiájának kérdése a segítőkapszolat után kialakuló helyzetben.

„Az a téma, amit velem megbeszélt, egy keskeny sávja az életének. Még ezer jog tulajdonsága és csodálatos hitbeli növekedése lehet, sőt reménység szerint a beszélgetésünkből fakadólag is volt neki. [...] De benne van, látja, hogy

ott vagyok, és ha akarná, vagy van valami gondja, akkor szólhat. Vagy ha én látom, hogy [...] valami mélypontja van az életének, akkor én is fel tudom hívni. Nincs merevség vagy idegen-ség ezzel kapcsolatban. Ha továbbküldtem valakihez, akkor sem mindig szoktam rákérdezni, hogy mit csinált, mert azt gondolom, hogy ez igazából az ő jelzése lenne, hogy akar-e továbblépni. Úgy érzem, hogy én nem akarok leellenőrizni senkit.”

Van autonómiája a kezdeményezésnek – ha a kliens jön és jön újra, az kifejezi, hogy magában döntött, tovább akar menni, lépni akar, segítséget kér. Ez is növeli az erejét. Az is az ő autonómiája, hogy él-e a továbbküldés, a másik szakember lehetőségével. Fontos, hogy a lelkész részéről érezze, az elfogadja őt, akárhogy dönt is. Nem kell kerülnie a lelkészt, ha nem fogadta meg a javaslatát, és nem kell állandóan beszámolnia magáról, ha egyszer már volt lelkigondozói beszélgetésen. Ezt a lelkész mutathatja is a magatartásával. A gyakori, sokféle helyzetben való találkozás a kontroll eszköze is lehet. Fontos megengedni, hogy más szerepben, munkatársként, íghallgatóként stb. is jelen legyen a lelkigondozott a gyülekezetben. „Az a téma, amit velem megbeszél, keskeny sávja az életnek” – így a gyülekezetben való életének is.

Mások egy másik aspektust is hangsúlyoztak: nem zárulnak le a kapcsolatok, hanem folyamatos a kísérés, még ha nem is folytatnak beszélgetéseket. „Az ember minden vasárnap kezét fog velük, az már egy kapcsolópont. Például érzem, hogy nedvesebb a keze... vagy a szeme.” „A lelkész és gyülekezeti tag kapcsolata sosem lehet teljesen lezárt, szükség esetén – bármikor intenzívvé lehet tenni, és néha kell is.” A gyülekezeti közösség és az egyéni lelkigondozás együttes megjelenésének egyik előnye, hogy a lelkigondozó közel van, gyakran elérhető, és odafigyel „klienseire”.

4. A titoktartás jelentősége

A lelkési titoktartás az egyik legismertebb és kimondatlanul is feltételezett erénye az egyhá-

zi szolgálattevőknek. A protestáns egyházakban ugyan nincs olyan szabályozás, mint amilyen a katolikus szentgyónáshoz kapcsolódik, viszont a lelkész személye felé ugyanúgy megvan az az alapvető bizalom és elvárás, hogy a lelkigondozásban elhangzottakat ne adja tovább.

A pszichoterápiában van, ahol ezt olyan módon igyekeznek biztosítani, hogy a kezelés ténye is titokban marad mások előtt.²⁴ A gyülekezeti lelkigondozásban szinte lehetetlen megoldani, hogy egyáltalán ne tudjanak arról, hogy valaki a lelkésznel járt beszélgetni. Ennek részben a gyülekezeti helyiségek elrendezése, illetve a közösségi élet és az egyéni lelkigondozás párhuzamossága az oka. A megkérdezett lelkészek ezt nem tartják problémának, sőt azt mondták el, hogy ők maguk nem, de a lelkigondozottak beszámolnak a beszélgetés tényéről másoknak a gyülekezetben. Az interjúkban megszólaló lelkészek megerősítették, hogy a lelkigondozói beszélgetéseken elhangzottakat szigorúan titokként kell kezelnie a lelkésznek. A gyülekezet közösségén belüli bizalomvesztést nehezen lehet helyrehozni, a lelkész hitelességét helyreállítani. „Kár, hogy ez hiányzik a lelképásztori esküből. Abszolút fontosnak tartom a lelkigondozói titok megőrzését” – hangzott el az egyik interjúban.

Kihívást jelenthet a házastárs és a lelkészkolégák felé megtartani a lelkigondozói titkokat, viszont a lelkészek egyetértettek abban, hogy ebben sem lehet engedményt tenni. Az interjúkból kiderül, hogy komoly kísértést jelent a házastárs bevonása a lelkigondozás egyes tényeibe. Az egyik lelkész bevallotta, hogy ha elmond valamit, saját igényből teszi, és nem feltétlenül azért, hogy jobban tudjon segíteni kliensének. Egy másik megkérdezett beszámolt arról, hogy eleinte elmondott eseteket a házastársának, de „aztán rájöttem, hogy nincs erre szükség. Hihetetlenül megterheli őt, meg hát minnek”. Az egyik lelkész saját tanulságait mondja el házastársának, nem a klienst érintő részeket. Volt példa arra is, hogy tesztelte a lelkészt a lelkigondozott, vajon továbbadott-e valamit házastársának.

²⁴ Uo. 594.

Dilemmát okozhat, ha például valaki önmagára nézve veszélyes: ezt kinek mondja el a lelkész? Küldje-e tovább? Kihez, stb.? Más szakember bevonását is csak a kliens tudtával és engedélyével végzi az egyik megkérdezett. A törvény vagy az etika felmentheti a segítőt a titoktartás alól, ha a kliens például másokra vagy önmagára veszélyes. A segítőnek viszont tájékoztatnia kell kliensét a segítőkapsolat elején, hogy vannak korlátai a titoktartásnak.²⁵

A lelkészi titoktartás súlyos megszegése a „kiprédikálás”, amely a közösség előtti megszégyenítéssel egyenlő. A megkérdezett lelkészek elhatárolódtak a kiprédikálástól, de arról számoltak be, hogy a lelkigondozói beszélgetések hatással vannak igehirdetési gyakorlatukra. Egyikük elmondta, hogy igehirdetéseit gyakran inspirálja egy-egy beszélgetés is, de inkább olyan eseteket idéz az igehirdetésben, amelyek nem gyülekezeti tagokkal kapcsolatosak. Ha mégis, előtte engedélyt kér az érintett gyülekezeti tagtól, és úgy mondja el, hogy ne lehessen felismerni. „Feltétlenül előkerülnek a személyes beszélgetések, valami ventilálás-jelleggel mindenképpen” – hangzott el. Például ha valamilyen problémából több fordul elő a gyülekezetben, akkor úgy érezheti a lelkész, hogy arról valamilyen formában beszélnie, prédikálnia kell, mert a közösség felé is van felelőssége. Dilemmát okozhat, hogy valóban kell-e, és ha igen, ezt hogyan, milyen formában, mikor tegye.

5. A lelkigondozói értéksemlegesség

A lelkipásztor a keresztyén értékrend mellett kötelezte el magát személyesen és hivatásában is. Komoly kihívás, hogy ezt hogyan képviselje lelkigondozói helyzetben. A pszichoterápiában maga a terápiás siker és hatékonyság is eleve értékrendfüggő lehet.

„Tegyük fel például, hogy egy rossz házassága miatt szenvedő betegnek a terápia elég magabiztosságot, erőt ad ahhoz, hogy házasságából ki tudjon menekülni, s el tudjon válni. Ha valaki a válást etikailag elfogadhatatlannak tart-

ja, akkor itt a beteg problémáját etikailag elfogadhatatlan eszközökkel oldották meg.”²⁶

Ebben a tekintetben a mai pszichoterápia, például Rogers megközelítése is az egyéni boldogság, érvényesülés és szabad lelki növekedés felé hajlik, és lenyesegetné a társadalom és a nevelés káros hatásait.²⁷ Ehhez képest a hagyományos keresztyén értékrend konzervatívabb felfogást képvisel az emberi viselkedésről. A keresztyén hit értékrendje kívülről megajánlott, a rogersi elvek pedig az emberben levő pozitív energiákra és meglévő értékrendre építenek – mondta az egyik megkérdezett.

Kovács József kifejti, hogy a pszichoterapeutáknál is mítosz a teljes értéksemlegesség, hogy implicite mindannyian képviselnek értékeket, például az aktivitást a passzivitással szemben, a kapcsolatot az izolációval szemben, stb.²⁸ A lelkészi segítői gyakorlatban viszont fel sem merül az értéksemlegesség. „Tudják, hogy egy lelkészi hivatalba jönnek be. Tőlem nem várják el [az értéksemlegességet], lelkész vagyok. Nem hagyom rájuk, képviselem is” – vallotta az egyik interjúalany.

„Ahogyan a betegnek joga van a terapeuta képzettségét, pszichoterápiás irányultságát megismerni, ugyanúgy joga van az alapvető erkölcsi értékeit, erkölcsi hozzáállását is megismerni.”²⁹ Eszerint ha nem egyértelmű (például valamilyen külső intézményben, és nem a parókián találkoznak), hogy lelkésztől kér segítséget valaki, akkor is jelezni kell a kliens felé, hogy keresztyén értékrendet képviselő segítővel fog beszélgetni. Előfordulhat, hogy emiatt nem jön létre a segítőkapsolat.

A gyülekezeti lelkigondozói helyzetben az értéksemlegességnél fontosabb az értékátadás, értékközvetítés kérdése. Az egyházi segítő számára kísértés lehet, hogy ne komplexen, hanem mereven kezeljen egy kliens részéről felmerülő etikai kérdést. Ez ellentmond a szakmai szempontoknak, mert itt a segítőkapsolat feladja nondirektivitását, és veszélyezteti a segítőkapsolat folytatását: „Egy abortusszal vagy egy válással fenyegető embernél nem lehet olyan direktívákkal élni, hogy ezt vagy azt nem szabad, mert nem se-

25 Uo. ■ 26 Uo. 587. ■ 27 Uo. 588–589. ■ 28 Uo. 591–592. ■ 29 Uo. 591.

gítek neki semmit. Én egyetlen módszert találtam – a kérdést, a kérdésfeltevést: jó helyen, jó irányba kérdezni. Ezekkel a kérdésekkel tudom bátorítani és tudom kísérni. Én csak kísérhetem. Ezekkel segíthetem abban az irányban, ami a jó döntésre segíti. Amelyek megkérdőjelezik mostani álláspontját, de nem olyan mértékben, hogy degradálják. [...] Ha én megmondom, akkor az semmit nem fog neki jelenteni.”

Az egyik lelkész beszámolt arról, hogy ha nem tudja kifejezni elfogadását a kliense felé, akkor vitába megy át a segítőtbeszélgetés, és ez nem viszi előre a segítőkapszolatot. A lelkigondozói beszélgetés elsősorban nem arra való, hogy a lelkigondozó fejtsse ki a nézeteit egyes etikai kérdésekről. „Főlvállalható az embernek a saját érzése és értékrendje úgy is, hogy ne sértse a bizalmi kapcsolatot. A hitelesség a fontos, és nem a száraz objektivitás. Megengedhető, hogy egészen mást gondoljak, és ez kifejezhető.”

Az értékátadással kapcsolatban az is elhangzott, hogy a kliensnek fontos éreznie: a lelkigondozó nem tökéletes emberként ül vele szemben, hanem maga is bűnös. A lelkigondozó vállalja értékrendjét, de azt inkább a beszélgetés végén mondja el, javasolta más. Amikor valaki a lelkészt kifejezetten etikai kérdéssel keresi fel (például bűn-e az öngyilkosság), kérdése mögött gyakran rejlik segítségkérés. A választól függően fog bizalmat szavazni a lelkésznek, vagy elzárkózni a segítségkérés elől.

Ezek a gyakorlat során megszületett gondolatok és eszközök egyöntetűen arról szólnak, hogy a lelkigondozó ne erőltesse rá erkölcsi nézeteit gondozottjára.³⁰ Emellett megjelenik az is, hogy nem kell elrejtene sem etikai felfogását, sőt lelkészként és keresztyén emberként azt megfelelő módon képviselheti is.

„A krízisben lévő embert ne az értékekkel vágjam fejbe, hanem a lelkigondozás első szakaszában az értékek maximum bennem jelennek meg. Itt inkább az elfogadás, ami számomra fontos, a krízis primer károsító tényezőit megpróbálni lebontani. Innen kezdve pedig egy olyan situációs etika van jelen, amiben szerintem nem legitim az értékközvetítés közvetlen

módon. Közvetett módon igen. [...] Ha az ő számára levehető, és nem direkt, hanem indirekt ez az érték, és ebben lát fantáziát, és ez kezdi el érdekelní, akkor ez működőképes lehet. De valahogy a lelkigondozásban nem az értékorientáltságnak kell megjelennie, vagy nem így kell megjelennie. Inkább amit Jézus mond: »Megbocsáttattak a bűneid, elmenvén többé ne vétkezzél.«”

6. A társadalmi vagy egyházi helyzettel, igazságtalansággal kapcsolatos állásfoglalás

Az interjúk végén került sor erre a kérdésre, és talán ezért sem sikerült igazán mélységében beszélgetni róla a megkérdezett lelkészekkel. A segítőt foglalkozások etikai dilemmái között nem kap hangsúlyos szerepet, csak említésszerűen lehet olvasni róla. Valójában a segítő értékszemlegességének és értékközvetítésének kérdésköréhez tartozik ez a téma is.³¹ Ha a kliens problémájával kapcsolatban a segítő úgy látja, hogy az a társadalom vagy egy intézményének torzult működéséből adódik, a segítő alkalmazkodásra vagy ellenállásra is bátoríthatja kliensét. Ennek eldöntése a segítő személyes meggyőződésétől is függ. Mindkét esetben van kockázata: az alkalmazkodás esetében megmarad a nyomás a kliensen, az ellenállás esetében pedig talán új és nehéz helyzetek elé kell néznie, elszigetelődhet, vagy más módon kerülhet hátrányba. „Például egy hagyományos női szerepe által korlátozott, agyonfáradt asszonyt bátoríthat-e a terapeuta a férfi és nő közötti egyenjogúbb, a terheket jobban megosztó kapcsolat kialakítására?”³²

Azért emeltem ki ezt a kérdést, mert Magyarország kontextusában fontosnak érzem. Úgy láttam, hogy a társadalom és az intézmények nem megfelelő működése jelentősen befolyásolja az emberek lelki egészségét. A lelkigondozó lelkészek viszont elég szűkszavúan válaszoltak. Említették a politikai kérdéseket és az egészségügyi reformot, az ország gazdasági helyzetét, a pedagógussztrájkot, mint ami előkerült lelkigondozói helyzetekben. Kettőn azt az elvet képviselték, hogy ezekben a kérdésekben nem lelkészként vagy lelkigondozóként, ha-

30 Uo. 592. ■ 31 Uo. 593–594. ■ 32 Uo. 593.

nem csak magánemberként mondják el véleményüket a gyülekezeti tagoknak, a lelkigondozottat pedig saját megoldása megtalálásában segítik, vagyis igyekeznek semlegesek maradni, ha például egy pedagógus lelkiismereti válságba kerül azzal kapcsolatban, hogy sztrájkoljon-e.

Feltettem azt a kérdést is, hogy ha az egyház mint intézmény hibás működése vagy torzulása része annak a problémának, amellyel a kliens felkeresi, akkor inkább az alkalmazkodás vagy az engedelmség felé terelje-e a lelkigondozó a kliensét. A kérdés valószínűleg összetettebb jelenséget akart feltárni, mint amit egy ilyen interjúban meg lehet beszélni. Az egyik interjúban a lelkész egy esetet idézett fel válaszként. Egy egyházi iskolában problémákkal küszködő serdülővel kapcsolatban mondta a következőket: „Meg kellene erősíteni abban az értékrendjében, ami az ő vallási önazonosságát stabilizálja. Az ő szemében ami az Istent reprezentálja, az az őt körülvevő egyházi környezete, az iskolája. Az ennek a veszélye, hogy ezek a fiatalok utána messze elkerülnek az egyházat. Az lehet a cél, hogy az ő esetében ne az legyen az az egyébként prognosztizálható természetes kimenetele, hogy megutálja az egészszet.”

Az egyházi torzulások esetében olyan megoldást javasol a lelkész, amellyel erősíti a lelkigondozott mélyebb hitbeli, istenkapcsolati identitását, és azt ajánlja, hogy ezzel együtt maradjon meg a nem tökéletes egyházon belül.

7. A segítő és a kliens aszimmetrikus kapcsolata

A segítő és a kliens kapcsolata szükségszerűen aszimmetrikus. A kliens önfeltárása szükséges ahhoz, hogy segítséget kapjon lelkigondozójától, aki viszont nem beszél magáról hasonló mélységben. Ezért a kliens kiszolgáltattott helyzetbe kerül.³³

Az aszimmetria egy másik síkon jelenik meg a lelkész-gyülekezeti tag kapcsolatban. A pap, mivel Isten dolgaival foglalkozik és a Mindenható képviseli a közösségben, hagyományosan felette

áll a gyülekezet tagjainak, különleges helyzetben van közöttük. Ezt a lelkészképet egyházi szolgálattevők és gyülekezeti tagok is táplálják. Az egyik interjúban így vall erről a lelkész:

„Nekem mint Isten alázasos szolgájának kellene tudnom, hogy mit is kell közvetíteni. [...] Ez azért is rossz, mert az emberek nagy része nem is gondolta ezt komolyan. Ők is zavarban voltak egy ilyen helyzetben. Hozzád fordulnak, mint lelkészhez. És van bennük is egy bizonytalanság. Tényleg tud-e valami jót mondani? Ez is ilyen volt. A lelkész mindenféle magasságos és mennyei dolgokkal foglalkozik, mi meg itt élünk a hétköznapijainkban.”

Más így élte ezt meg: „Szakítottam azzal a lelkészképpel, amit kicsit riadtan láttam, hogy elterjedt az egyházunkban, hogy van a lelkész, aki mindent tud, és mindenre jó válaszokat ad.” Az ebből következő paternalisztikus magatartás nemcsak általában a lelkészi hivatást, hanem a lelkigondozást is jellemezte. Az atyáskodó hozzáállás világában valóban úgy tartották, hogy a segítő olyasmit nyújt kliensének, mint a szülő gyermekének. Tudásban felette áll, ezért nem is kell bevonnia őt a döntésekbe.³⁴ A thurneyseni lelkigondozói modell is ezt erősíti. Eszerint a beszélgetés végén egy egyszemélyes ígéhirdetést kellett tartania a lelkésznek. Ehhez képest a XX. század közepén olyan váltás történt a lelkigondozásban, amely kizárta a paternalizmust, és „a lelkigondozó lemondott a prófétai dirigizmusról, a könnyen infantilizáló atyáskodásról, és gondozottjával mint partnerével, a gyógyító-pap módján beszélget, és nem »prédikál«, dörög rájuk”.³⁵

Ha a paternalista viszonyt tekintjük aszimmetriának, akkor ehhez képest a személyközpontú, nondirektív lelkigondozói magatartás, a „földre szállt lelkészek” lelkigondozói munkája valóban nevezhető „partnerinek”, „egyenrangú” felek beszélgetésének.

A professzionális segítőkapcsolatok szakirodalmában a paternalista segítői magatartás az egyik példája annak, hogyan lehet visszaélni a segítőkapcsolaton belül a segítői szereppel és az

33 Uo. 610–611. ■ 34 Kovács J.: A segítőkapcsolat etikai vonatkozásai, i. m. ■ 35 Gyökössi E.: Előszó. In Hézser G.: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Budapest, 1995, Kálvin Kiadó, 10.

aszimmetriával. Ugyanakkor ennek feloldása nem a partneri kapcsolat, hiszen akkor nem jön létre a segítség ténye, hanem a szakmailag és etikailag helyesen megélt aszimmetrikus segítőkapcsolat.

Az egyik megkérdezett lelkész elmondta, hogy kezdőként a szimmetrikus, partneri viszonyra törekedett, több tapasztalattal viszont inkább fenntartja az aszimmetriát. Szavai arról árulkodnak, hogy ezen a kérdésen keresztül is újra meg lehet említeni a baráti kapcsolatok és a lelkigondozás egymást kizáró tényét a gyülekezeti szolgáltatón belül.

A lelkész és a gyülekezeti tagok kapcsolatában az „ugyanolyan, mégis más” feszítő érzése egyéb segítőfoglalkozásokhoz képest kiegészül azzal, hogy nemcsak választott, de Istentől kapott hivatása és küldetése is a munkája. Erről a belső vívódásról így vallott az egyik lelkész:

„Ebben csak a bibliai példákat tudom mondani. Ha Ezékiel nem fekszik ott, nem tudom, hány száz napig a bal oldalán, azaz nem szenved együtt a saját népével, akkor semmit nincs joga nekik mondani. Nem felette áll a lelkész a gyülekezetének, hanem abszolút velük együtt él át mindent. Teljesen együtt kell érezni minden gyülekezeti tagjával és az egész egyházzal. Ugyanakkor rendkívüli módon érzékenynek kell lennie az Isten indításaira. Mert ezért felelős. Az Isten megbízta őt, hogy órállóvá legyen, és ezért mindig magán kell kezdenie a javításnak a véghezvitelét. [...] Az a mózesi nyúzás van, hogy elől állsz, és mégis ugyanúgy megítélhető vagy. Jézus is ilyen volt. Megítélhető volt a farizeusok által. Nem pergette le őket, hogy hogyan mertek ilyeneket mondani. Válaszolt mindegyiknek. Ez egy jó belső harc a lelkésznek: nem felettük áll, mégis megbélyegzett, vagyis jellel ellátott.”

8. A teológiai és a szubjektív igazság megjelenése a lelkigondozásban

Az interjúkban ezzel kapcsolatban a következő kérdés szerepelt: Ha egy fiatal azzal a kérdéssel keresi fel, hogy öngyilkosságot elkövetett édesapja mennybe vagy a pokolba került-e, hogyan válaszol? Megerősíti-e bármelyik lehetőségben? Miért?

A lelkipásztorhoz sokszor azért mennek segítségért klienseik, hogy bizonyosságot szerezzenek egy hittel kapcsolatos kérdésben, és ezzel lelki biztonságot is nyerjenek. A lelkészek az interjúkban elhangzottak alapján szinte egyöntetűen reagáltak a kérdésre. Nem tekintették igazi dilemmának a teológiai igazságok, dogmák, tanítások és a lelkigondozott szubjektív tapasztalata, élménye, vágya közötti választást. Azt fejezték ki, hogy ez nem valódi választás, a kettő csak látszólag mond ellent egymásnak. Úgy tűnt, hogy nagy gyakorlatuk van e kérdéskörben. Válaszaikból összeállítható egy olyan út, amelyen járva a kliens valóban növekedni tud:

– *A lelkigondozó lelkész alapvető hozzáállása az kell legyen, hogy nem áltatja magát azzal a rávetített képzetrel, hogy tudja a választ az Istenrel kapcsolatos valamennyi kérdésre, és teljesen átlátja kliensének Istennel való kapcsolatát.* „Nem vállalom garanciákat”; „mi nem látjuk az objektív igazságot”; „vannak titkok”; „Ki üdvözülni és ki nem, az egyedül az Úr dolga, nem vagyok senki bírója. Hiszem, hogy az ő irtalma valóban magasabb a mi útjainknál és meggondolásainknál.”

– *Ezt nem szégyenként éli meg, és ezért nem szükséges úgy tennie, mintha tudná; megőrzi kongruenciáját.* „Régebben úgy gondoltam, hogy tudni kell mindenre a választ: még akkor is, ha nem tudom, az a jó, hogyha úgy mondom el, mintha tudnám.”

– *A lelkigondozónak fel kell tárnia, hogy mi a kliens valódi kérdése.* „Ezek nem elsősorban teológiai kérdések, hanem belső, személyes vonatkozású kérdések”; „...és nem is arról szól a kérdés, hogy garancia legyen arra, hogy a mennyben van, hanem arról, hogy biztonságban érzi-e magát az elhunyt lelki üdvével kapcsolatban. A faluban azt mondták, hogy a plébános begurította a mennybe az embereket. Hát azért ezt nem. De a képzés is megerősített, hogy a bizalmi kapcsolat nagyon fontos. Lehet, hogy nem kell sokat beszélni, lehet hallgatni.” „A teológiai kérdések mögött más van. Mindig más van. A predestinációval bombáztak sokszor. *Amögött mi van?* Sok minden lehet. Lustaság, bizonytalanság. Például ha az Isten úgy is eleve elrendelte, akkor most mi-

Hálózati hozzáférések

nek törjem magam? Vagy a saját kiválasztásának a bizonytalansága. Van-e üdvösségem?”

- *A lelkigondozónak ezután erre a valódi kérdésre kell reagálnia.* „Olyan igék [amiket felhoz a beszélgetésben], amelyek kitekintést adnak arra, hogy ennek a számomra sem tudható és nehezen felfogható krízisében egyfajta kapaszkodót és értelmezési tartományt kapjon. Talán lehetővé teszi, hogy élehetővé és feldolgozhatóvá váljon a gyász.”
- *Végül segítse kliensét a lelkigondozó, hogy megtalálja valódi kérdésének a feloldását.* „Sokszor átéltem ilyen esetekben, hogy ő maga oldotta meg a dilemmát. Végigjárva egy utat eljutott egy biztonságos hitre, és ez megerősítette őt.”

A téma etikai vonatkozása abban áll, hogy a lelkész-lelkigondozó, akit kliense Isten megbízottjának, követének tekint, ne nyújtson hamis képet Istenről, és ne közvetítsen általa nem ismert és nem megismerhető tényeket kliense Istennel való kapcsolatáról pusztán azért, hogy kliensét „olcsón” megnyugtassa, és az önmagáról közvetíteni kívánt lelkészképet fenntartsa. Ez is valamilyen módon az aszimmetrikus segítői kapcsolattal való visszaélés volna. A megfontolt különbségtétel ebben az esetben is szükséges, mert az is belső bizonytalanságot okozhat valakiben, ha valóban tájékozatlan egy egyházi tanítással kapcsolatban, és félreérti saját helyzetét. Ebben az esetben a tanítás rövid ismertetése a lelkész részéről felszabadító lehet kliense számára.

9. Anyagi térítés

Jóllehet a pszichoterápiában ez fontos kérdés, és sok vita övezi,³⁶ a gyülekezeti lelkész lelkigondozói szolgálatában fel sem merül. A megkérdezettek közül senki nem kér külön térítést a lelkigondozói beszélgetésekért. Nem is utaltak rá, hogy ezen változtatni szeretnének. A lelkigondozással töltött munkaidő a gyülekezeti szolgálat része. A gyülekezet által adott lelkészi fizetés, amellyel a lelkigondozót biztosítják, a gyü-

lekezet missziójához tartozik. Az, hogy a kliensek ingyen vehetik igénybe a lelkigondozást (például ha nem gyülekezeti tagok), egy speciális üzenetet is közvetít: Isten ingyenes szeretetére utal ezzel a lelkész és gyülekezete.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az interjúk és a feldolgozott irodalom alapján egyrészt az lett nyilvánvaló, hogy az általános, illetve a pszichoterápiára kialakított segítői etika szempontjai a gyülekezeti lelképásztor lelkigondozói tevékenységében is nagyon fontosak. Másrészt az is megmutatkozott, hogy az egyes etikai kérdéskörökön belül valóban vannak sajátos hangulatai a lelkészi munkának más segítő-foglalkozásokhoz képest.

Az idő és a hely tekintetében a keretek megtartása abban kap sajátos hangsúlyt, hogy a gyülekezeti lelkészi munkában egyik sem illeszkedik hagyományosan a professzionális segítség kritériumaihoz, e kereteket a lelkigondozónak kell kialakítania. Mindamellett a gyülekezeti lelkigondozás egyik előnye lehet, hogy helye van benne a rövid, spontán beszélgetéseknek és a krízishelyzetek munkaidőn túli kezelésének is.

A lelkész több szerepben is működik gyülekezetében, ezért elkerülhetetlenek a kettős kapcsolatok. Megfontolt megkülönböztetést igényel az, hogy melyek azok a kettős kapcsolatok, amelyek mellett nem lehet vállalni a lelkigondozást. Ezek közül az interjúkban különösen nagy hangsúlyt kapott a bizalmas, baráti kapcsolat. A nemzetközi kitekintés azt mutatja, hogy a szexuális visszaélések is komoly problémát jelentenek.

A közösségi élet és az egyéni lelkigondozás kapcsolatában hasonló vonások mutatkoznak, mint az egyéni és csoportos pszichoterápia találkozásánál (például titoktartás kérdése). Ezen túl viszont speciális szempontja a témának, hogy a lelkész a gyakori közösségi találkozásokat a kontroll eszközeként vagy a tapintatos, odafigyelő kíséretre való lehetőségként értelmezi-e.

A titoktartás a szoros közösség miatt szintén nagyobb hangsúlyt kap, mint más segítőfoglal-

³⁶ Kovács J.: A pszichoterápia etikai kérdései, i. m. 600–605.

kozásban. Különösen fontosnak mutatkozott, hogy a lelkész házastársával, illetve kollégáival se ossza meg a lelkigondozói beszélgetések tartalmát, illetve tartózkodjon a koprédikálástól. Kevesebb hangsúlyt kapott viszont a kliensek anonimitásának megőrzése.

Míg a pszichoterapeutáknál törekszenek az értéksemlegességre, a lelkipásztorok esetében ez nem megvalósítható, de nem is jelentkezik elvárásnént. A téma szakmai és etikai aspektusa sokkal inkább az értékátadás vagy értékközvetítés mikéntjét érinti. A lelkész képviselje értékeit, de úgy, hogy közben tartsa fenn a bizalmi légkört, őrizze meg a nondirektivitást, és a kliensre figyeljen.

Az aszimmetrikus segítőkapcsolat sajátos etikai kihívása a lelkipásztorok számára a hagyományos lelkészképhez kapcsolódó paternalista viszonyból fakad.

A teológiai és a szubjektív igazság ütközése egészen speciálisan lelkészi probléma. Fontos,

hogy a lelkigondozó ne nyújtson hamis képet Istenről és önmagáról, és alázattal álljon meg a titok előtt, amit kliense Istennel való kapcsolata jelent.

A gyülekezeti lelkigondozás térítésmentes, és e terület, úgy tűnik, kívül esik a lelkészek etikai dilemmáinak körén.

A következtetéseknel igyekeztem óvatosságnak lenni, tekintve, hogy hét interjú és korántsem átfogó szakirodalom alapján nem lehet teljes képet kialakítani. Összességében elmondható, hogy a gyülekezeti közösség és a lelkészi munka ugyan speciális kihívások elé állítja a lelkigondozó lelkészt, de ez nem azt jelenti, hogy akadályozza a lelkigondozásban. Sőt rendkívül nagy szükség van képzett segítőkre, lelkigondozókra a keresztyén gyülekezetekben. Ha e különböző területeket jól kötik össze, akkor a közösség is lehet gyógyító hatással, megerősítheti a lelkigondozást, a lelkigondozás pedig a közösségileg nem kezelhető gondokban nyújt konkrét segítséget.

